

Designing Evaluation in Accordance with Nature of the Project

Somwung Pitiyanuwat

ABSTRACT

The objective of this paper is to explain how to design evaluation in accordance with nature of the project. It comprises two parts: meaning and nature of the project and meaning of evaluation and designing of the project evaluation. The three evaluation approaches and four steps of designing project evaluation in accordance with the nature of the project are highlighted.

การออกแบบประเมินผลให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ของโครงการ

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของบทความนี้คือ การอธิบายวิธีการออกแบบประเมินโครงการที่สอดคล้องกับธรรมชาติของโครงการ ในบทความนี้ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ความหมายและธรรมชาติของโครงการ และความหมายของการประเมินและการออกแบบประเมินโครงการ โดยเน้นความสำคัญของวิธีวิทยาการประเมิน 3 วิธี และกระบวนการประเมิน 4 ขั้นตอน

ความหมายและธรรมชาติของโครงการ

1. ความหมายของโครงการ

1.1 การเตรียมการเพื่อทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง

1.2 แนวความคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อหาทางดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของเรื่องนั้น ๆ ที่แน่ชัดและมีระบบ

1.3 กลุ่มของกิจกรรมที่บรรลุวัตถุประสงค์หลักเดียวกัน โดยมีการกำหนดวันเริ่มต้น และสิ้นสุดของโครงการที่ชัดเจน

2. เป้าหมายเชิงปรัชญาของโครงการ

ระดับ	เป้าหมายเชิงปรัชญา
ครอบครัว	การกินดีอยู่ดีของครอบครัวหรือคุณภาพชีวิตที่ดีของสมาชิกของครอบครัว
หน่วยธุรกิจ	ต้องการแสวงหากำไรจากการดำเนินธุรกิจให้มากที่สุด และโดยการลดต้นทุนดำเนินการให้ต่ำที่สุด
องค์กรสาธารณะ เช่น สถาบันการศึกษา	ดำเนินการตามพันธกิจเพื่อสาธารณะ โดยมิได้มุ่งแสวงหากำไร
รัฐบาล	การสร้างสวัสดิการสูงสุดหรือการทำให้ประชากรทั้งหมดอยู่ดีกินดีมีสันติสุขสถาพร (สวัสดิการของประชาชน) 5 ด้าน คือ <ul style="list-style-type: none"> - ด้านความมั่นคงของชาติ - ด้านการบริหารและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน - ด้านการเมืองการปกครอง - ด้านศาสนา สังคม การศึกษา และสาธารณสุข - ด้านเศรษฐกิจ

3. เนื้อหาของโครงการ

3.1 วิทยาศาสตร์ (หลักความสงสัยกับหลักประจักษ์)

3.2 มนุษยศาสตร์ (หลักเหตุผลและหลักความรู้สึก)

4. ระดับโครงการ
 - 4.1 ระดับโครงการศึกษาค้นคว้าหาข้อเท็จจริงบางประการ ซึ่งเรียกว่า โครงการวิจัย
 - 4.2 ระดับโครงการที่เป็นแผน หรือแนวทางปฏิบัติ
5. สถานภาพของโครงการ
 - 5.1 โครงการนำร่อง
 - 5.2 โครงการขยายผล
6. ความสัมพันธ์ระหว่างโครงการ
 - 6.1 โครงการต่อเนื่อง/โครงการประจำ(งาน)
 - 6.2 โครงการปัจจุบันสัมพันธ์กับโครงการอื่นในแผนงานเดียวกัน ต้องประสานเกื้อกูล เพื่อความสำเร็จของแผนงานนั้น ๆ
 - 6.3 โครงการอิสระไม่ต่อเนื่องกับโครงการอื่นโดยตรง
7. การตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ
 - 7.1 การวางแผนโครงการ (planning decision) กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ
 - 7.2 การกำหนดโครงสร้าง (structuring decision) เลือกวิธีดำเนินโครงการ
 - 7.3 การนำไปสู่การปฏิบัติ (implementing decision) ดำเนินโครงการตามแผนที่กำหนด
 - 7.4 การพิจารณาวงจรของโครงการ (recycling decision) ผลลัพธ์ของโครงการ
8. ระบบบริหารของโครงการ/องค์การ
 - 8.1 ระบบราชการ
 - 8.2 รัฐวิสาหกิจ
 - 8.3 ระบบอิสระจากระบบราชการโดยมี พ.ร.บ.
 - 8.4 องค์กรมมหาชนในกำกับของรัฐ (พ.ร.ก.)
9. ระยะดำเนินโครงการ
 - 9.1 ก่อนเริ่มโครงการ
 - 9.2 ขณะโครงการดำเนิน
 - 9.3 สิ้นสุดโครงการ
10. การนำเสนอโครงการ
 - 10.1 แบบเหตุผลสัมพันธ์ (GPOAI)
 - 10.2 แบบประเพณีนิยม

การประเมินและการออกแบบประเมินโครงการ

1. ความหมายของการประเมิน

การประเมิน คือ การตัดสินคุณค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

การประเมิน เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่ดีที่สุด

การประเมิน คือ การเจาะต่อร่องเพื่อแสวงหาความสอดคล้องของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประเมิน ได้แก่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และผู้ได้รับผลกระทบจากการประเมิน เป็นต้น

2. วัฒนาการของการประเมิน แบ่งออกเป็น 5 ยุค

ยุคที่ 1 การวัด (การทดสอบ)

ในยุคนี้การวัดและการประเมินมีความหมายเหมือนกัน เอกลักษณะของยุคนี้คือ การกำหนดตัวแปร แล้วแสวงหาวิธีหรือเครื่องมือเพื่อวัดตัวแปรขึ้น เช่น จะพิจารณารับเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยก็พิจารณาจากคะแนนความถนัด คะแนนสอบวิชาต่างๆ เป็นต้น ในยุคนี้มุ่งพัฒนาแบบทดสอบมาตรฐานเป็นหลัก

ยุคที่ 2 การบรรยายลักษณะ

เป็นการบรรยายหรือพรรณนาลักษณะถึงจุดแข็งและจุดอ่อนที่กำหนดขึ้น โดยอาศัยผลจากการวัด การวัดเป็นส่วนหนึ่งของการประเมิน กล่าวคือ การประเมินเป็นการพิจารณาว่าได้บรรลุวัตถุประสงค์เพียงใด

การประเมินโครงการในยุคนี้ เน้นตามกระบวนการที่ดำเนินการประเมินตามวัตถุประสงค์ หรือตัวแบบการประเมินที่ยึดวัตถุประสงค์เป็นหลัก (Goal-Based Model)

ยุคที่ 3 การตัดสิน

ในยุคนี้ ผู้ประเมินแสดงบทบาทเป็นผู้ตัดสิน (judge) โดยยังดำรงบทบาททางเทคนิคการวัด และบทบาทการให้คำอธิบาย ตัวแบบที่เสนอในยุคนี้มีหลายตัวแบบ เช่น ตัวแบบการตัดสินใจโดยผู้เชี่ยวชาญ (Connoisseurship Model) ตัวแบบ Countenance Model ตัวแบบ CIPP เป็นต้น เอกลักษณะของการประเมินในยุคนี้ก็คือ การพิจารณาตัดสินเป็นส่วนหนึ่งของการประเมิน และเป็นสัญลักษณ์ของการประเมินในยุคนี้

ยุคที่ 4 การตอบสนองและสร้างสรรค์

ในยุคนี้ นักประเมินจะเป็นผู้สร้างสรรวิธีวิธี (methodology) ในการกำหนดคำถามและการเข้าถึงข้อมูลด้วยหลากหลายวิธีบนพื้นฐานความเห็นและความต้องการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งที่จะประเมิน เส้นใยทางการประเมินเพื่อตอบสนองและสร้างสรรค์มี 4 ประการ คือ

- 1) เป็นการศึกษาสืบค้นในสภาพปกติตามธรรมชาติ
- 2) ใช้มนุษย์เป็นเครื่องมือวิจัย
- 3) ผู้ประเมินมีฐานะเป็นผู้เรียนผู้แสวงหา มิใช่ผู้รู้ในทุกอย่าง
- 4) ผู้ประเมินมีสิทธิในการสรุปความรู้จากความจริงที่มีผู้ให้ข้อมูล และความรู้สึกและประสบการณ์ของผู้ประเมินเอง

บทบาทของผู้ประเมินในยุคนี้ นอกจากมีบทบาทของเทคนิค บทบาทของการอธิบาย และบทบาทในการใช้ดุลยพินิจตัดสินแล้ว ยังมีบทบาทเกิดขึ้นเป็นเอกลักษณ์ของนักประเมินในยุคตอบสนองและสร้างสรรค์ คือ การให้ความร่วมมือมากกว่าเป็นผู้ควบคุม บทบาทเป็นผู้แสวงหาและผู้แนะนำมากกว่าเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ บทบาทในการเป็นผู้สร้างความจริงมากกว่าเป็นผู้ค้นพบความจริง และเป็นผู้มีบทบาทในการเป็นตัวกลางเพื่อการเปลี่ยนแปลง

กูบา และลินคอล์น (Guba and Lincoln, 1989) ได้เสนอกระบวนการประเมินตอบสนองและสร้างสรรค์ 12 ขั้นตอน คือ

- 1) การเริ่มทำสัญญาระหว่างผู้ประเมินและผู้ว่าจ้างให้ประเมิน
- 2) การจัดระบบการประเมิน โดยเตรียมการผู้ประเมิน เครื่องอำนวยความสะดวก ผู้เข้าถึงข้อมูล และการสร้างความคุ้นเคยกับบริบทของท้องถิ่นที่จะประเมิน
- 3) การจำแนกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประเมิน ซึ่งแบ่งเป็น ผู้แทน ผู้ได้รับประโยชน์ และผู้รับผลเสียจากการประเมิน
- 4) การพัฒนางวงจรรอธิบาย เพื่อสร้างสรรค์ร่วมภายในกลุ่ม
- 5) การทดสอบและการขยายการสร้างสรรค์ร่วมของผู้เกี่ยวข้อง
- 6) การเลือกประเด็นที่เป็นประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาที่ยังไม่มีข้อยุติ
- 7) การจัดลำดับปัญหาที่ยังไม่มีข้อยุติตามโอกาสของการที่จะได้ข้อยุติของปัญหา
- 8) การแสวงหาความรู้และข้อมูลเพิ่มเติม
- 9) การเตรียมวาระเพื่อการเจรจา ต่อรอง ทำความเข้าใจในปัญหา ผู้เกี่ยวข้อง มูลเหตุแห่งปัญหา อบรมวิธีแก้ปัญา และทดลองเจรจากับบางคน
- 10) ดำเนินการเจรจาตามวงจรของการประเมินแบบมีส่วนร่วม ผลการเจรจนำไปสู่ความเห็นพ้องที่นำไปสู่การปฏิบัติ การมีความเห็นพ้องบางส่วน และยังคงไม่มีความเห็นพ้อง
- 11) รายงาน เน้นการรายงานเกี่ยวกับการแสดงหรือผลการสร้างสรรค์ร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย
- 12) การเริ่มวงจรใหม่ การประเมินตามแนวทางนี้มีแนวโน้มที่จะพบปัญหามากกว่าข้อสรุป จึงต้องดำเนินการในวงจรใหม่ด้วยการอธิบาย และได้แย้งเชิงเหตุผลต่อไปเรื่อยๆ ไม่มีสิ้นสุด

ยุคที่ 5 การอธิบายปรากฏการณ์ที่สรุปเป็นนัยทั่วไป

การประเมินเพื่อมุ่งหาคำอธิบายปรากฏการณ์ที่สรุปเป็นนัยทั่วไปได้เป็นการแก้จุดอ่อนของการประเมิน โดยใช้ประโยชน์จากทฤษฎีโปรแกรม (program theory) และทฤษฎีเน้นวิจัย (research-based theory) การประเมินที่มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นข้อสรุปเชิงนัยทั่วไปเป็นการประเมินที่เน้นทฤษฎีซึ่งสามารถให้คำอธิบายของคำถาม “why and how” กล่าวคือเป็นคำอธิบายถึงเหตุและผลของความสำเร็จและความล้มเหลวของโปรแกรมหรือโครงการที่มุ่งประเมิน นั่นคือ ผลประเมินเป็นตัวแทนความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของประสิทธิผลของโครงการหรือโปรแกรมที่มุ่งประเมินนั่นเอง (Cronbach, 1982; Chen and Rossi, 1980; Chen, 1990)

3. วิธีวิทยาการประเมิน 3 แนวทาง

3.1 การประเมินโดยการทดลอง ซึ่งเป็นการจัดกระทำตัวแปรทดลองแล้วสรุปผลจากตัวแปรทดลองนั้น ๆ เช่น

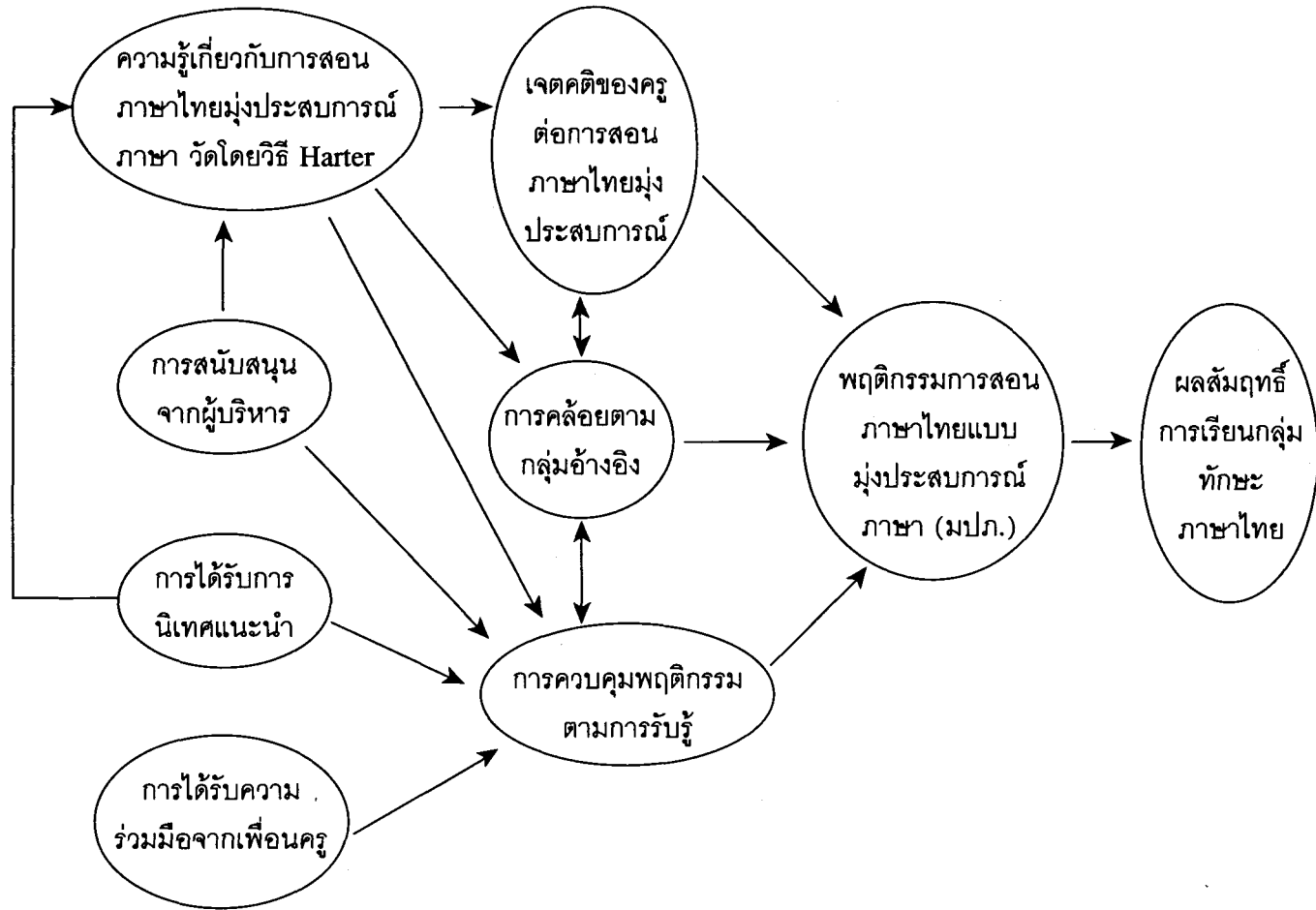
R	x	O _E	กลุ่มทดลอง
R		O _C	กลุ่มเปรียบเทียบ (ควบคุม)

3.2 การประเมินโดยยึดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นหลัก กล่าวคือ เป็นการประเมินที่มุ่งแสวงหาสารสนเทศ เพื่อตอบสนองความต้องการใช้ประโยชน์ของผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตัวแบบในการประเมินตามแนวนี้ เช่น ตัวแบบการประเมินเพื่อตอบสนองและสร้างสรรค์ของ Guba and Lincoln และลินคอล์น ตัวแบบการตอบสนองของ Stake ตัวแบบ CIPP และอื่น ๆ (ดูการประเมินในยุคที่ 4)

3.3 การประเมินมุ่งอธิบายปรากฏการณ์ที่สรุปเป็นนัยทั่วไปซึ่งเป็นการประเมินโครงการที่มุ่งตอบคำถาม “why and how” กล่าวคือ เป็นการประเมินโดยใช้ทฤษฎีนำ และเป็นการประเมินเพื่อสร้างทฤษฎีเชิงตัวแบบอธิบายความสำเร็จหรือความล้มเหลวของโปรแกรมหรือโครงการ (ดูการประเมินยุคที่ 5)

3.3.1 การประเมินตามทฤษฎีจุลภาค คือ ทฤษฎีโปรแกรม

3.3.2 การประเมินตามทฤษฎีมหภาค ซึ่งเป็นทฤษฎีจากการวิจัยโดยเทคนิคการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงปริมาณ เช่น การวิเคราะห์ห่อภิมาณ (meta analysis) เป็นต้น และโดยตัวแบบโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรเหตุและตัวแปรผล ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวแบบเชิงโครงสร้างสำหรับการประเมินโครงการ มปภ.

4. ตัวชี้วัด

4.1 ความหมายของตัวชี้วัด (หรือตัวบ่งชี้)

ตัวชี้วัด หมายถึง สารสนเทศที่บ่งบอกสภาวะ หรือสภาพการณ์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งของสิ่งที่เราสนใจ ซึ่งสารสนเทศดังกล่าวอาจอยู่ในรูปของข้อความ ตัวประกอบ ตัวแปร หรือค่าที่สังเกตได้เป็นตัวเลข โดยการนำข้อมูลตัวแปร หรือข้อเท็จจริงมาสัมพันธ์กัน เพื่อให้เกิดค่าที่สามารถชี้ให้เห็นลักษณะของสภาพการดำเนินงาน หรือผลการดำเนินงานนั้น ๆ ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เมื่อเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้

4.2 ประเภทของตัวชี้วัด

4.2.1 ตัวชี้วัดเชิงระบบ ซึ่งแบ่งเป็นตัวชี้วัดปัจจัยนำเข้า ตัวชี้วัดกระบวนการ ตัวชี้วัดผลลัพธ์

4.2.2 ตัวชี้วัดที่เป็นตัวแทน

- 1) ตัวชี้วัดเดี่ยว เช่น อัตราส่วนนักเรียนต่อประชากร
- 2) ตัวชี้วัดรวมหรือผสม เช่น GPA

ลักษณะของตัวชี้วัดที่พบบ่อยมากในทางการศึกษา อัตราส่วนซึ่งเป็นการเปรียบเทียบระหว่างตัวแปร 2 ตัว สัดส่วนซึ่งเป็นการเปรียบเทียบส่วนย่อยกับส่วนรวม เลขดัชนี (มีฐาน = 100) อัตราการเจริญเติบโต

4.3 กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัด

4.3.1 คัดเลือกตัวแปรที่จะอธิบายสภาพการณ์ที่มุ่งศึกษาโดยอาศัยทฤษฎี เอกสารที่เกี่ยวข้อง หรือฉันทามติ (consensus) ของผู้เชี่ยวชาญ

4.3.2 สังเคราะห์หรือรวมตัวแปร

- 1) การรวมทางพีชคณิต

$$I = V_1 + V_2$$

- 2) การรวบรวมแบบทวีคูณ

$$I = V_1 \times V_2$$

4.3.3 การกำหนดน้ำหนักของตัวแปร

- 1) ใช้ความเห็นของนักวิจัย และนักวางแผน โดยการประชุมพิจารณา หรือ

ใช้เทคนิคเดลฟาย

- 2) ใช้วิธีทางสถิติ เช่น การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ การวิเคราะห์องค์ประกอบ

เป็นต้น

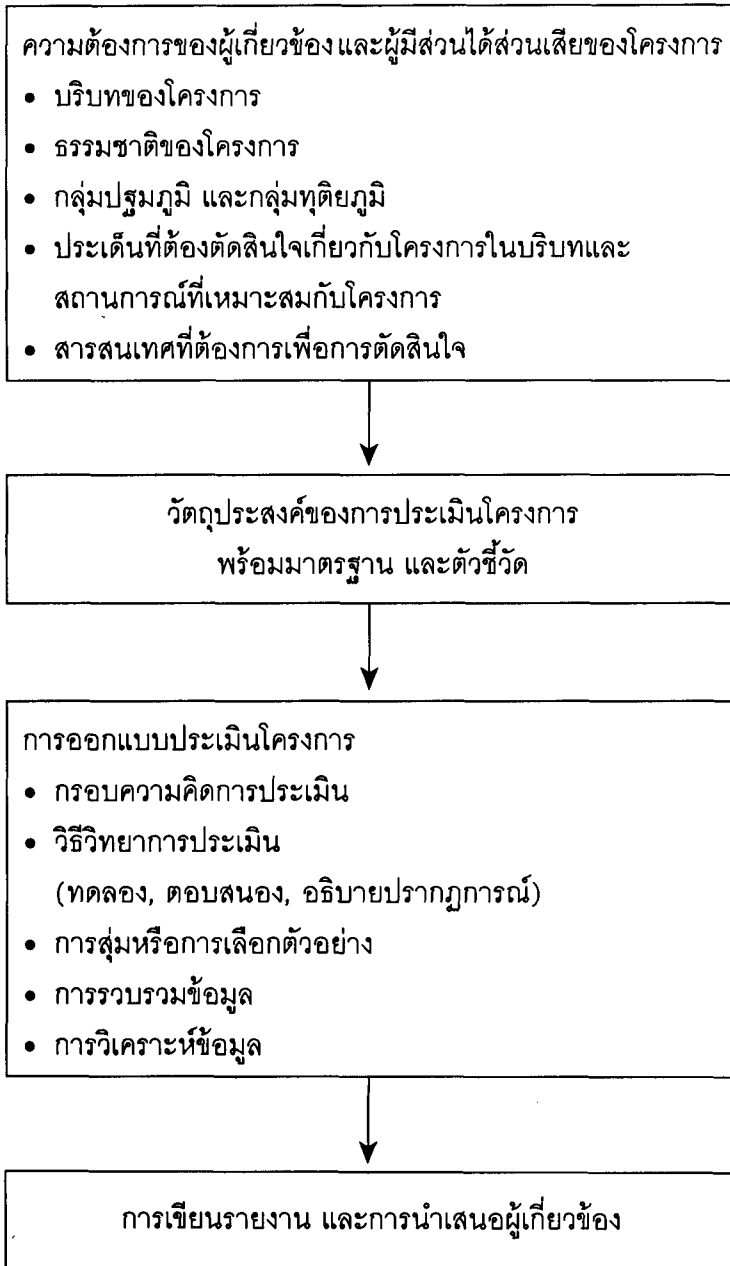
5. การออกแบบประเมิน

การออกแบบประเมิน หมายถึง การกำหนดตัวแบบ ขอบเขต และแนวทางในการประเมิน เพื่อให้ได้คำตอบหรือสารสนเทศตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิภาพ โดยมีทั้งความตรงภายใน (internal validity) ความตรงภายนอก (external validity) รวมทั้ง ประหยัดทรัพยากร

การประเมินจะมีความตรงภายในก็ต่อเมื่อความผันแปรที่เกิดขึ้นกับตัวแปรตามเป็นผล เนื่องจากตัวแปรอิสระ ส่วนการประเมินจะมีความตรงภายนอก เมื่อผลการวิเคราะห์จากกลุ่มตัวอย่างสามารถสรุปอ้างอิงไปยังประชากรเป้าหมายได้อย่างถูกต้อง หรือสามารถนำผลประเมินไปสรุปใช้ในสถานการณ์อื่นที่คล้ายคลึงได้อย่างถูกต้อง

การออกแบบประเมินมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ การกำหนดกรอบความคิด และวิธี วิทยาการประเมิน การออกแบบสุ่มตัวอย่างหรือคัดเลือกตัวอย่าง การออกแบบการวัดตัวแปร การออกแบบการวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนของการออกแบบประเมินมีดังนี้

ตัวแบบของการประเมิน

วัตถุประสงค์ของการประเมิน	ตัวชี้วัด	แหล่งข้อมูลและวิธีรวบรวมข้อมูล	การวิเคราะห์ข้อมูล

โดยสรุปโครงการเป็นกลุ่มของกิจกรรมที่มุ่งบรรลุวัตถุประสงค์หลักเดียวกัน มีการกำหนดวันเริ่มต้นและสิ้นสุดของโครงการที่ชัดเจน เป้าหมายเชิงปรัชญาของโครงการจะต้องพิจารณาในระดับครอบครัว ระดับหน่วยธุรกิจ ระดับองค์กรสาธารณะ และระดับรัฐบาล นอกจากนั้นยังต้องพิจารณาถึง เนื้อหาของโครงการ ระดับของโครงการ สถานภาพของโครงการ ความสัมพันธ์ระหว่างโครงการ การตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ ระบบบริหารของโครงการ/องค์กร ระยะดำเนินโครงการ ตลอดจนการนำเสนอโครงการ ส่วนการประเมินและการออกแบบโครงการ จะต้องคำนึงถึงการประเมินในแง่ความหมายของการประเมิน วิวัฒนาการของการประเมิน วิธีวิทยาการประเมิน ซึ่งมี 3 แนวทาง คือการประเมินโดยการทดลอง การประเมินโดยยึดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นหลัก และการประเมินที่มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ที่สรุปเป็นนัยทั่วไป นอกจากนี้การออกแบบการประเมินให้สอดคล้องกับธรรมชาติของโครงการจะต้องพิจารณาที่ตัวชี้วัดของสิ่งที่จะประเมินด้วย โดยทำการออกแบบประเมินตามขั้นตอนดังนี้คือ ขั้นแรก พิจารณาความต้องการของผู้เกี่ยวข้อง และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการ ขั้นที่สอง กำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมินโครงการพร้อมทั้งมาตรฐานและตัวชี้วัด ขั้นที่สาม ทำการออกแบบการประเมินโครงการ และขั้นที่สี่ เขียนรายงานและการนำเสนอผู้เกี่ยวข้อง

เอกสารอ้างอิง

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. (2544). **วิธีวิทยาการประเมิน: ศาสตร์แห่งคุณค่า**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (บรรณาธิการ: 2535). **รวมบทความทางการประเมินโครงการ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Guba, E.G., and Lincoln, Y.S. (1989). **Fourth generation evaluation**. Newbury Park: Sage publications.